

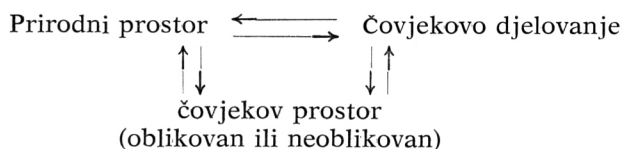
Rast gradova i opća oblikovna kultura naroda

I

U živim raspravama o problemima koji se javljaju u vezi s naglom urbanizacijom neminovno sudjeluju i povjesničari umjetnosti. Bilo bi od posebne važnosti da se zapitamo, da li je naš udio u tom pogledu adekvatan tj. da li doista uvijek proizlazi iz čvrstog i obrazloženog stručnog i profesionalnog uvjerenja i da li po svom opsegu i po svom karakteru odgovara onome što nam naša struka nameće i što naše društvo od nas očekuje. Razmišljanja o tome samo su jedan specifičan vid šire i vrlo aktualne problematike o preoblikovanju naše struke i naše profesije, o njenom osuvremenjivanju u skladu s diktatom vremena i prostora, ali i, na poseban način, u skladu s diktatom unutarnje logike rasta i razvoja vlastite misli.

Neosporno je da se za uspješno sudjelovanje u spomenutim raspravama treba opremiti poznavanjem teoretske misli o gradogradnji s jedne kao i kritičkim praćenjem njene prakse tj. postojeće izgradnje gradova, njihovog rasta i planiranja budućeg razvitka, s druge strane. Međutim za utvrđivanje opsega i karaktera našeg udjela potrebno je imati uvid u opseg, karakter i stanovišta s kojih polaze svi ostali činioци koji sudjeluju kako u samoj gradogradnji tako i u teoriji koja je prati. Želio bih danas svratiti vašu pažnju na neke ključne vidove ove interakcije misli i djela.

Ocrtavajući situaciju pred kojom se nalazimo počiću od najšire zasnovane konstelacije problema:

Komponenta na koju usredotočujemo svoju pažnju je: *čovjekovo djelovanje*. Iza ove vrlo jednostavne formulacije nalazi se vrlo složeni splet najrazličitijih i heterogenih faktora. Uspješno oblikovanje prostora najvećim dijelom ovisi o njihovoj uspješnoj koordinaciji. Naime iza faktora »čovjek« krije se u svakom pojedinom slučaju: naručilac, projektant, izvođač, korisnik, u izravnoj liniji, a u popratnoj liniji javlja se još mnoštvo različitih faktora od kojih su najvažniji: finan-

cijski, društveno-politički, birokratski i dr. Svaki od njih djeluje s manje ili više snage s pozicija svojih moralnih i materijalnih interesa i teoretskih pozicija. Povjesničar umjetnosti će se najčešće i najizravnije pojavljivati kao konzervator, kao zaštitnik kulturne baštine, u tradicionalnom smislu. (Često odviše doslovno s premalo sluha za jedinstveno shvaćanje prostora u cjelovitosti i kontinuitetu života, baštine i novog rasta). Pojavljivat će se historičar umjetnosti, gotovo kao samozvanac, u ulozi kritičara-teoretičara, a poprilično neefikasno i kao pedagog koji bi u principu trebao vrlo aktivno sudjelovati u formiranju i informiranju korisnika oblikovanog prostora. Normalno je i potrebno je da svako čovjekovo djelovanje, pa i djelovanje i ulogu svake pojedine profesije u društvu, prati kritička i samokritička svijest, osjetljivost za transformacije života koje zahtijevaju i transformacije mišljenja i djelovanja, slijedeći tok života i utvrđujući uvijek novonastale konstelacije i odnose.¹ Život se može uspješno živjeti samo ako se uspijemo s njime *saživjeti*, a to znači kreativno sudjelovati u njegovom kretanju tj. u njegovoj dinamici izmjenâ. U tom smislu želio bih da pokušamo utvrditi one perspektive koje se našoj struci otvaraju ovdje i danas, a na poseban način one koje su nedovoljno zapažene ili nedovoljno iskorištene. Slabe točke postojećeg društvenog susreta oko gradogradnje, bolje rečeno, naponi oko otklanjanja tih slabosti, sigurno predstavljaju izuzetnu priliku za naš stručni i društveni angažman. Nadam se da ću to, na dovoljno uvjerljiv način, uspjeti i obrazložiti.

¹ Da suvremeno prostorno oblikovanje ne predstavlja diktat novog promišljanja samo za povjesničare umjetnosti nego da ima dalekosežniji doseg dobro izražava i misao Leonarda Benevola, suvremenog talijanskog teoretičara i praktičara prostornog oblikovanja:

»Moderna arhitektura donosi ne samo zalihu oblika, nego i novi način mišljenja, iz kojega još nisu povučene sve konsekvencije. Vjerojatno su naše mentalne navike i naša terminologija više zastarjeli nego li predmet o kojemu govorimo«

(L. Benevolo, *Storia dell'architettura moderna*, Roma-Bari, Laterza, 1975. str. 9).

II

Iz već rečenoga vrlo je lako uočiti osnovnu i najteže rješivu poteškoću u razjašnjavanju protivurjeđa suvremene gradogradnje. Ona se nalazi u odsutnosti zajedničkog polazišta mišljenja i djelovanja relevantnih faktora. Raznorodnost, naglašena neujednačenost snaga i mogućnosti djelovanja proizlazi iz različitosti materijalnih i moralnih interesa. Privredni faktori će uvijek biti skloni da daju isključivu prednost ekonomskoj računici, makar i kratkovidnoj; neki društveni faktori će isticati interes pojedinih društvenih grupa i zajednica, njihov prestiž i afirmaciju; projektant će često biti vođen željom svoje osobne afirmacije, gradeći »umjetnički spomenik« ili pak prozaičnom računicom u sprezi s investitorom; dok će korisnik vrlo često zaboravljati šire i općehumane vrijednosti dajući prednost svojim osobnim interesima, egocentrički tražeći samo maksimalnu vlastitu udobnost i omogućenje svog, što ugodnijeg, posve subjektivnog osjećaja.

Paradoksalna je činjenica da je suvremeni čovjek u potrazi za što uspješnijim metodama za pristup ovakvim složenim situacijama pošao putem koji je samo djelomično, nekad i čak samo prividno, doprinio njihovom boljem razrješavanju. Radi se o sve usitnjenijoj specijalizaciji i sve većoj profesionalizaciji. Za svaki pojedini izdvojeni zadatak ili problem suvremeni je čovjek oformio struku pa i znanstvenu disciplinu za njegovo razrješavanje; stvorio je stručni kadar, profesiju, koja se samo njime bavi. Za velik i složen poduhvat gradogradnje postoji mnoštvo posve specijaliziranih struka i stručnjaka koji se bave pojedinačnim zadacima. Iako takva podjela rada danas izgleda neizbježna i jedino moguća, ona je s druge strane donijela i nekoliko vrlo teških i gotovo neprevladivih poteškoća. Prije svega, počeo se gubiti doživljaj cjelovitosti zadatka, a u stvarnom životu on je cjelovit i nedjeljiv. Počela je zatim sve više slabiti kreativna komunikativna veza između pojedinih stručnih područja. Svaki čovjek se počeo kretati prvenstveno na polju svoje struke, čim bi prešao njene granice on se našao u podređenom položaju i počeo je gubiti osjećaj orijentacije. I napokon, došlo je do jednog loma s dalekosežnim posljedicama: izgubljena je i organska, pupčana, veza između stručnih i profesionalnih izvođača, oblikovatelja s jedne i onoga za koga je prvenstveno sve to rađeno, korisnika, s druge strane. Korisnik je posve istisnut iz procesa oblikovanja svoje vlastite životne sredine. Uslijed sve veće profesionalizacije i specijalizacije rada on je ne samo izgubio stvarnu, tehničku mogućnost dijaloga s pripadnicima »upućenih« stručnih krugova, nego je kao posljedica njegove pasivizacije u stvari i njegova prirodna, urođena, sposobnost snalaženja u prostoru i oblikovanju prostora počela sve više slabiti i odumirati, te je to postala odlučujuća slabost zbog koje i svi suvremeni pokušaji, da se korisnika ponovno neposrednije uključi u proces oblikovanja, ne donose neke značajnije rezultate, a upravo je korisnik čovjek koji je najbliže neposrednom, totalnom, sagledavanju zadatakta.

Podsjetimo se: čitav ovaj lanac nesporazuma je karakterističan za naše moderno doba pod egidom industrijske revolucije tj. zadnja dva stoljeća. Ranije je veći dio oblikovanog (i vrlo uspješno oblikovanog)

prostora bio rezultat neposredne i jedinstvene akcije svih društvenih faktora, a tek manji dio je djelo profesionalaca, graditelja i arhitekata projektanata.

III

Participacija tj. ponovno uvođenje »korisnika«, »potrošača«, »publike« u sam stvaralački proces postaje tema dana suvremene kulture. Govori se ne samo o participaciji u oblikovanju vlastitog životnog prostora nego i o participaciji u umjetnosti; umjetničko djelo je »otvoreno«, »nedovršeno«, stvaralački proces se dovršava s doživljajem, dakle »potrošač«, »korisnik« svojim doživljajem zaključuje proces kreacije. Međutim sve je to ostalo na razini teorije, na tlu nesporednoga, razgovora gluhih i nijemih — raskol između »upućenih« i »neupućenih« kao da je nepremostiv. Gubitku zajedničkog jezika i načina mišljenja, pridružila se dugotrajna pasivizacija, a zatim najrazličitije manipulacije od strane onih kategorija kojima su sredstva masovne komunikacije najviše dostupna. Sve mu tome su se pridružila i sterilna teoretiziranja, historiziranja, estetiziranja i verbalizam onih jednostrano obrazovanih stručnjaka, »stručnjaka« i publicista koji i sami ne mogu sagledati širi vidik problematike. Sve je to dezorjentiralo, obeshrabrilo i obezglavilo obična čovjeka, građanina, te on više nije u stanju slijediti svoj zdrav prirodni osjećaj životnih potreba pa obično postaje samo mehanički nekritički prenosilac tuđih često nedomišljenih misli, željan i sam aureole »upućenosti« i »stručnosti«. Ponekad, razjaren bombardiranjima kojima je izložen, on se pretvara u dosljednog negatora i destruktora svake ideje i inicijative koju nije u stanju razumjeti.

Očito je, iako je problem participacije danas u vrlo apodiktičnoj formi stavljen na dnevni red rasprava o gradogradnji, ona ipak još uvijek predstavlja samo jedan od nerješanih ključnih problema na tom području.

IV

Po naravi struke historičar umjetnosti se vrlo često pojavljuje kao koordinator, organizator i posrednik u uspostavljanju veza između raznorodnih učesnika u ovakvim aktualnim diskusijama. On je, pogotovo danas, prvenstveno teoretičar, dakle pozvan da osmišljava situaciju, pronalazi probleme i formulira ih. U tom kontekstu postavlja nam se i pitanje: Kako odčitati, pa i revidirati, poziciju povjesničara umjetnosti, odnosno teoretičara umjetnosti, kroz vizuru participacije o kojoj je riječ? (Činjenica je da i poneki naš aktualni nesporedan s društvom proizlazi upravo zbog neadekvatnosti naše sadašnje pozicije u tom pogledu. To je tvrdnja koju niti ne želim dokazivati).

Da bi se pristupilo razrješavanju protivurječnosti o kojima govorimo pođimo na njihov izvor i utvrdimo, jasno i nedvosmisleno, njihove vidove. To su: 1. Odsutnost jedinstvenog i totalnijeg uvida u cjelinu problema što je posljedica ovih osnovnih uzroka:

- a) drastične stručne i profesionalne razdrobljenosti,
- b) drastičnog raskola između stručnih i profesionalnih, aktivnih »kreatora« i neupućenih, pasivnih, korisnika,

c) nepostojanja zajedničkog polazišta, osnovice za zajednički jezik komuniciranja i bar približno sličnog načina mišljenja

2. Drastična razdvojenost teorije i prakse što je posljedica patološki ljubomornog profesionalnog prestiža, zbog kojega se pojedine struke izgrađuju kao zatvoreni krugovi upućenih, a svakog drugog čovjeka se samim time izdvaja i osuđuje na pasivnost na svim područjima na kojima nije stručnjak ili »talenat«, namećući mu tako osjećaj inferiornosti i sterilizirajući mu prirodne djelotvorne moći.²

Na temelju ovako postavljene dijagnoze možemo poći u potragu za svrsishodnom terapijom. Trebamo je tražiti u ovom pravcu:

1. Potrebno je ostvariti, u jasnom i svim kategorijama stanovništva pristupačnom obliku, uvid u ključne premise zadatka u njegovom totalitetu, dakle ne toliko na bazi statičke disciplinarnosti podjele pa niti u smislu interdisciplinarnosti, nego na bazi cjelovito svačeng zadatka, više transdisciplinarno, ne osjećajući disciplinarna razgraničenja kao nezaobilazne ukružene okvire. Takav uvid bi morao istovremeno olakšati kako komunikaciju između stručnih krugova tako i između njih i korisnika tj. omogućiti participaciju.

2. Potrebno je prekinuti s neodrživim sterilnim odvajanjem oblikovne teorije i prakse, napose u procesu edukacije. Totalna ličnost se može razviti samo u istovremenom razvijanju svih čovjekovih kako teoretskih, intelektualnih tako i praktičnih, proizvodnih i kreativnih moći tj. u jedinstvu teorije i prakse.

Ostvarenje ovih obiju zadataka bismo u obliku strukturiranja određene nastavne materije i njene metodologije, mogli nazvati integralnom kulturom oblikovanja, koja bi na određeni način morala biti ugrađena u općeobrazovni i odgojni sistem kao i u druge odgojno-obrazovne društvene institucije.³

Jedino takva kultura koja bi bila istovremeno i teoretska i praktična, a u svojim pojedinačnim vidovima i teoretski, problemski i povijesno obrazložena i utemeljena, mogla bi postati poligonom susreta i rasprava, ali i polazište djelovanja i odluka, u nastajanju i rastu životnog prostora primjerenog suvremenom čovjeku. Takva temeljna i integralna oblikovna kultura ne može biti izgrađena na osnovu tradicionalno usko shvaćenih »likovnih« umjetnosti, slikarstva, kiparstva i arhitekture, pa niti uz dodavanje nekih suvremenih prinova kao što je dizajn ili vizualne komunikacije. Ona se može ostvariti samo promišljanjem i prestrukturiranjem čitave materije kao što je to navjestio to-

² Danas je već opće poznato da moderna psihologija i pedagogija radikalno suzuju tradicionalno značenje »talenta« i »netalenta« ili čak »antitalenta«. Činjenica je da svaki normalan čovjek posjeduje daleko veće kreativne mogućnosti na gotovo svim područjima ljudskog djelovanja nego li što se to ranije smatralo. Nemoć i neproduktivnost većine ljudi je više posljedica zapuštenosti, neaktivnosti i vrlo rane diskvalifikacije po kojoj je većina ljudi, za velik dio područja osuđeno da bude isključivo pasivan potrošač, dok se produktivnost i kreativnost prepušta isključivo, kao svojevrsan monopol, »talentima« i »stručnjacima«. Jednako je tako dokazano da suvremeni čovjek još uvijek u toku svog života razvija samo jedan vrlo mali dio svojih prirodnih mogućnosti, tj. potencijale svoje psihofizičke konstitucije.

tal dizajn ili dizajn čovjekove okoline, ali razumljivo, uz uvjetno prevladavanje polarizacije kreator-potrošač, koja se može pojaviti tek na razini profesionalne oblikovne edukacije. Na razini opće oblikovne kulture svaki se čovjek pojavljuje i kao kreator i kao korisnik.

V

Ovako zasnovan zadatak može izgledati utopijski i pobuđivati malodušnost. Međutim, čvrsto sam uvjeren da je on ostvarljiv, ali uz ulog maksimalne intelektualne i stvaralačke vitalnosti i angažiranosti. Njegova aktualnost je danas izrazito naglašena, ne samo zato jer se radi o izuzetno urgentnoj problematici gradogradnje i oblikovanja uopće, nego možda još više i radi toga jer se nalazimo u toku općeg preoblikovanja odgojno-obrazovnog sistema, koji se mora neizbježno suočiti i s ovim problemima.⁴

I na kraju: budući da ovako koncipirana problemska materija osjetno prelazi usko shvaćeno stručno-profesionalno područje povijesti umjetnosti, moglo bi čak izgledati bespredmetnim iznositi je na ovom kongresu. Međutim činjenica je da mi već poodavna i u znanstvenoj i profesionalnoj praksi, kao i u nastavi, prelazimo okvire čiste povijesti umjetnosti ali su te transformacije profila naše struke još uvijek nedovoljno prisutne u društvenoj praksi pa čak i u našim zajedničkim akcijama. Bilo bi potrebno da, studiozno i kontinuirano, pristupimo izgradnji nove varijante našeg stručnog profila koji bi problematici oblikovanja, a posebno oblikovne edukacije, pristupao ne samo s povijesnog, formalno teoretskog i eventualno sociološkog, nego i filozofskog i psihološkog, ili možda sveobuhvatnije rečeno, antropološkog aspekta.

Naše bi bavljenje umjetnošću ili, u širem smislu, oblikovanjem, postalo vrlo slabo plodno, ukoliko bismo izgubili iz vida **cjelovitost funkcije oblika u životu čovjeka i društva**. O tome se zapravo radi, u jezgri problema.

³ U nekim svojim radovima pokušao sam pobliže odrediti fizionomiju tako zamišljene kulture oblikovanja. Vidi: J. Vrančić: Osnove za jednu moguću koncepciju predmeta kultura oblikovanja, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 14/15, Zadar 1976.

J. Vrančić: Dijalektika oblikovanja, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 16. (U tisku).

⁴ Svakako treba naglasiti da opći pravac našeg društvenog razvitka izuzetno snažno zaoštruje ovaj proces, te se problem participacije ne pojavljuje samo kao neki izdvojeni problem jednog od sektora društvenog života nego kao integralni dio samoupravnog društvenog sistema u cjelini, dakle posjeduje i izrazito političku težinu. Jednako tako se i marksistička misao o jedinstvu i nerazdvojnosti teorije i prakse ne pojavljuje samo u pitanju izgradnje ljudskog društva nego i izgradnje kompletne ličnosti čovjeka proizvođača i samoupravljača. Ta misao je permanentno prisutna i u zakonodavstvu kao i u drugim regulativnim aktima našeg društvenog razvitka, pa i u osnovi aktualne reforme odgoja i obrazovanja. (Upozorit ćemo samo na zakon o planiranju naselja i korištenju građevinskog zemljišta ili npr. Rezoluciju s X kongresa SKJ: gdje se govori o kulturi »koja doprinosi razvijanju stvaralačkih obilježja svih sfera društvenog rada, umnožavanja ljudskih stvaralačkih mogućnosti...« kako bi se općekulturne i estetske dimenzije rasprostirale na cjelinu ljudskog rada, na ukupan sadržaj i život svih radnih ljudi i društvenih sredina«.

NUNTEMPA URBOKRESKADO KAJ GENERALA SPACFORMIGA KULTURO DE LOGANTARO

Komence aŭtoro konstatas tre diverskarakteran aron de faktoroj kiuj partoprenas kaj influas nuntempan urbokreskadon (investanto, projektanto, konstruanto, loĝanto kaj multaj krom-faktoroj kiel financ-ekonomiaj, soci-politikaj, burokrataj k.a.) Pro ege evoluitaj specialismo kaj profesiismo interkompreniĝo kaj konkordiĝo de ĉiuj ĉi faktoroj estas treege malfacila. Kontakto de profesiaj fakuloj kun loĝantaro estas preskau tute interrompita pro manko de necesa baza elirpunkto kaj komuna pensmaniero. Tamen partopreno de loĝantaro en konscienca evoluado de propra vivmedio, fariĝas ĉiutage pli urge bezona.

Interago de arthistoriistoj kaj arteoriistoj en solvado de tiu ĉi problemo, aŭtoro taksas kiel nepre necesan. Kiel fundamentan taskon en tiu ĉi senco, aŭtoro proponas kreadon

de specifa element- kaj mezlerneja studobjekto en kies kadro oni fiksu ĉefajn teoriajn premisojn pri spacformigo (formigo de vivmedio) kaj ankaŭ nepre per praktikaj laboroj kaj egzercoj oni progresigu kreopovojn kaj formsentemojn de ĉiuj homoj.

Surbaze de tiu ĉi ĝenerala fundamento de teorio kaj praktiko, oni certe povus plifaciligi kontaktojn inter fakuloj kaj ankaŭ certigi partoprenon de loĝantaro en unu sola kaj sama entrepreno, kreado de komuna homa vivmedio. Oni devas venki superregadon de troigitaj specialismo kaj profesiismo t. e. venki dispecigitan traktadon kaj plifortigi totalan traktadon de la problemo.